

Олена Музика

ORCID iD 0000-0002-3062-1989

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
бульв. І. Шамо, 18/2, 02154, м. Київ, Україна
o.muzyka@kubg.edu.ua

САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті досліджуються особливості самоєфективності студентів-першокурсників. Аналізується структура та можливості розвитку окремих компонентів самоєфективності у навчально-професійній діяльності. Описуються результати емпіричного дослідження та робляться припущення про інтер- та інтрасуб'єктні умови для включення самоєфективності у ціннісно-мотиваційні регуляційні процеси, що сприяють професіоналізації студентів.

***Ключові слова:** мотивація; професіоналізація; самоєфективність; саморегуляція; студентський вік; цінності.*

© Музика Олена, 2018

Вступ. Професіоналізація – тривалий полідетермінований процес, ефективність якого значною мірою визначається як умовами навчання професії, так і внутрішніми психологічними особливостями суб'єктів, котрі її здобувають. Самоєфективність – це властивість особистості, що характеризує її впевненість у можливостях досягнення значимих цілей. Вона базується на ціннісному досвіді і внутрішніх стандартах діяльності, визначає спрямованість і мотивацію людини. У цьому зв'язку самоєфективність є одним із вагомих чинників успішної професіоналізації, а відтак потребує поглиблених досліджень, результати яких важливі для підвищення якості освітнього процесу.

Мета статті – дослідити особливості самоефективності студентів-першокурсників та окреслити її значення для ціннісно-мотиваційної саморегуляції процесу професіоналізації.

Самоефективність як особистісне утворення і психологічний механізм ціннісно-мотиваційної саморегуляції. Поняття самоефективності введене видатним американським психологом із українським корінням Альбертом Бандурою й має тісний зв'язок із розробленими ним теорією соціального научіння і концепцією реципрокного детермінізму. Автор виокремлює три фактори, що постійно видозмінюються в ситуації взаємовпливу: соціальне середовище, поведінка (діяльність) і особистість. Однією з центральних властивостей особистості, якій у цій тріаді відводиться вирішальна роль, є самоефективність як упевненість людини в спроможності контролювати події власного життя і досягати бажаних цілей. «Переконання людини стосовно її особистої ефективності впливають на те, який спосіб дії вона вибере, яких зусиль буде докладати, як довго вона вистійть перед перешкодами і невдачами» (Bandura A., 1986, p. 65).

Самоефективність розглядається як центральний компонент самотворення особистості (Сердюк Л. З., 2015, с. 10) та має тісні кореляційні зв'язки з низкою важливих особистісних показників, таких як адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, самоактуалізація, самореалізація (Галецька І. І., 2003, с. 433-442).

Професійна самоефективність відіграє важливу роль у самоздійсненні фахівця. «У найбільшій мірі самоефективність взаємопов'язана із "переважаючим задоволенням власними професійними досягненнями" ($r = 0,49$), рівнем внутрішньо професійного самоздійснення ($r = 0,37$), "постійною постановкою нових професійних цілей" ($r = 0,34$) та загальним рівнем професійного самоздійснення фахівця ($r = 0,33$)» (Кокун О. М., 2015, с. 94-95).

Із поняттям самоефективності добре кореспондується концепція особистісно-ціннісної регуляції, що розробляється О. Л. Музиною. На думку автора, центральним компонентом оцінки життєвої ситуації і вироблення мотивації діяльності є особистісні цінності, а засобами досягнення цілей – здібності в їх суб'єктивній інтерпретації. «Особистісні цінності – це сформовані в процесі

вирішення життєвих завдань і закріплені в ціннісному досвіді людини уявлення про морально-етичні межі й індивідуальні інструментальні засоби для задоволення особистісних потреб» (Музика О. Л., 2017, с. 44). «Здібності – це внутрішній динамічний ресурс саморозвитку, що базується на індивідуально своєрідному поєднанні особистісних властивостей і полягає: 1) у здатності суб'єкта справлятися з ситуаційними й життєвими завданнями з допомогою ефективних діяльностей; 2) в усвідомленій спроможності набувати цієї здатності» (Музика О. Л., 2015, с. 9). Кожен регуляційний цикл у значимих життєвих ситуаціях завершується не лише досягненням цілей, але й суттєвими змінами у ціннісній свідомості особистості, пов'язаними з самооцінкою, розвитком потребової сфери, здібностей та особистісних цінностей.

Самоефективність і можливості її розвитку в процесі професіоналізації. Як уже зазначалося, на формування самоефективності значною мірою впливають умови соціального оточення і діяльності, але сама вона є властивістю особистості, що локалізується у свідомості як уявлення людини про власні здібності та можливості з їх допомогою досягти успіху в певній життєвій ситуації, зокрема й професійній. На рис. 1. представлені чинники самоефективності (за А. Бандурою). Розглянемо їх у контексті професіоналізації студентів.

Отже, для становлення професійного досвіду та розвитку професійних здібностей в освітній процес, окрім навчання, природним чином мають бути вмонтовані чи змодельовані елементи професійної діяльності. Що стосується непрямого досвіду, то навчання має бути організоване таким чином, щоб студенти вчилися на успіхах і невдачах одне одного. Цьому сприяє відкритість наукових і конкурсних робіт, розширене застосування діалогових і групових прийомів навчання із застосуванням колективного обговорення і взаємної оцінки. Очевидно варто ширше використовувати у навчальному процесі реальні життєві історії людей, які, долаючи невдачі, досягли професійних успіхів.

Для зростання самоефективності в процесі професіоналізації вкрай важливо правильно підійти до створення соціально-психологічного мікроклімату, зокрема до стимулювальної функції оцінки. Відомо, що більше мотивує групова, ніж

індивідуальна оцінка, а оцінка референтної особи значиміша за оцінку особи, до якої людині байдуже. При всій зорієнтованості педагогів на позитивну оцінку, варто пам'ятати, що вона має бути диференційованою в контексті самооцінки здібностей студента. Похвалу чи критику він прийме лише тоді, коли буде впевнений у своїй спроможності змінити ситуацію на краще.

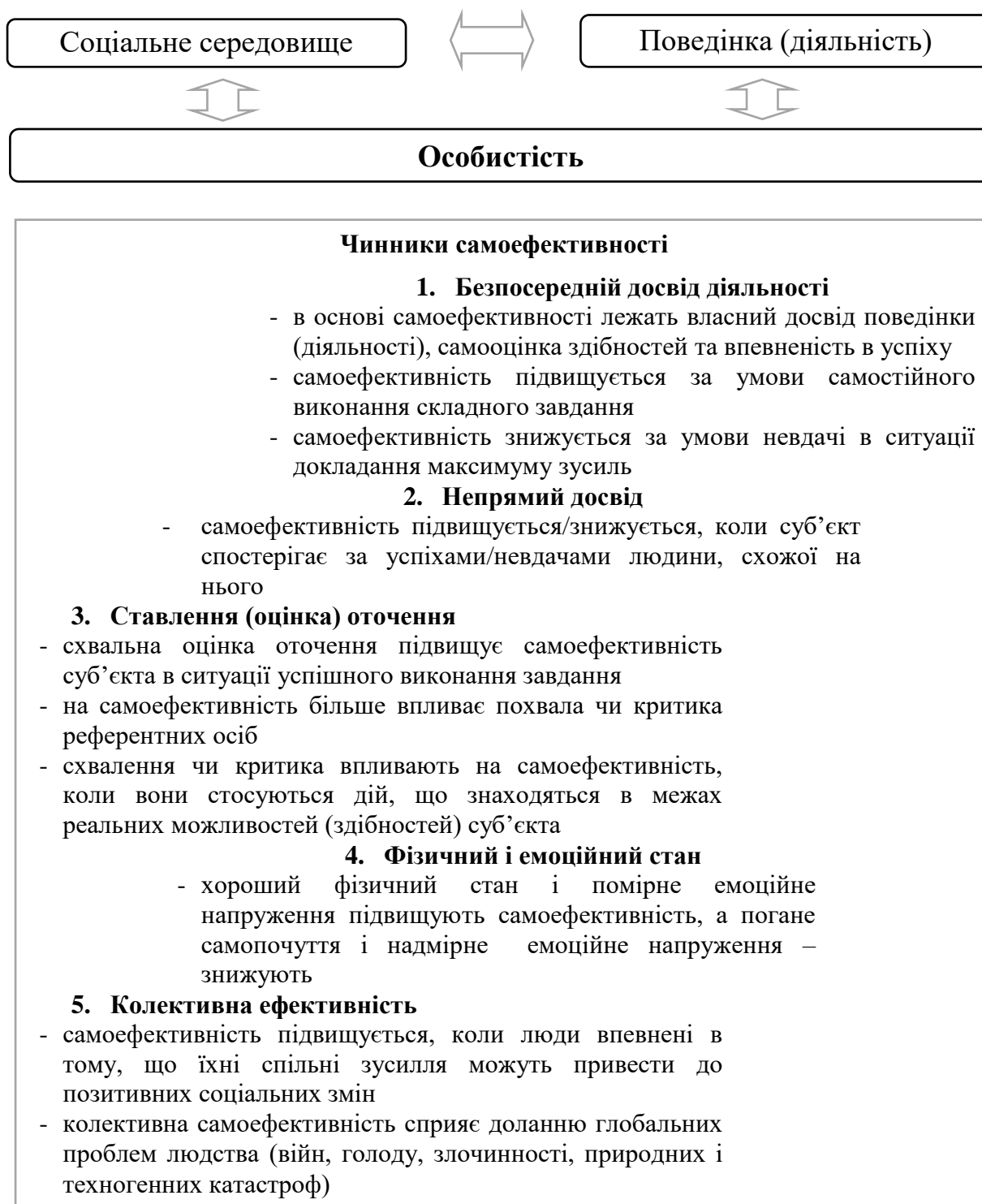

Рис. 1. Чинники самоефективності (за А. Бандурою)

Самоефективність, як регуляційний механізм, спрацьовує лише за умови доброго фізичного самопочуття й помірного емоційного напруження людини. Надмірні навантаження спричиняють не лише ситуаційні невдачі, а й призводять до формування стійких особистісних диспозицій щодо власної неспроможності досягнути професійного успіху.

У наш час важко переоцінити значення положень А. Бандури про колективну ефективність. Для людини як соціальної істоти вкрай важливо набути досвіду спільних з іншими людьми дій, які б змінювали стан речей поза нею, важливо відчувати себе причиною суспільних змін. У цьому зв'язку спільна з іншими і на користь іншим людям діяльність є такою ж важливою частиною освітнього процесу, як і навчання.

Методика і результати дослідження самоефективності студентів-першокурсників. Методика «Шкала самоефективності» була розроблена Р. Шварцером і М. Єрусалемом (Schwarzer R., Jerusalem M., 1995, р. 35-37). Від початку шкала містила 20 тверджень, які в процесі перевірки їх валідності та надійності, були скорочені до 10. На репрезентативній вибірці шкала була нормована, перекладена іноземними мовами, пройшла стандартизацію і широко використовується в кроскультурних дослідженнях. Український переклад і адаптацію методики зробила І. Галецька (2003). Текст методики містить 10 тверджень, які пропонується досліджуваному зіставити з ефективністю власної діяльності. Досліджуваній має оцінити кожне твердження, вибираючи один із чотирьох варіантів: «абсолютно правильно», «швидше правильно», «швидше неправильно», «абсолютно неправильно».

У нашому дослідженні самоефективність вивчалася у рамках міждисциплінарного проекту «Портрет першокурсника», реалізованого Центром самопізнання і саморозвитку, що діє в Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка. Вибірка – 47 студентів-першокурсників. Простота дослідницької процедури дозволила використати її в діадах, де один студент був у ролі дослідника, а інший – досліджуваного, після чого вони мінялися ролями. Тренінгові вправи, які виконувалися перед цим, сприяли довірчим

стосункам, з одного боку, і актуалізації професійних намірів, здібностей і самооцінки, – з іншого. Після заповнення опитувальника у діадах було налагоджено обмін думками про розвиток професійних здібностей, результати якого фіксувалися письмово як побажання студентів одне одному.

У таблиці 1. наведено результати нашого дослідження і, для порівняння, результати подібного дослідження, проведеного О. М. Кокуном (2007).

Таблиця 1.

Показники самоефективності студентів у навчально-професійній діяльності

Самоефективність	Бали	Кількість студентів (%)	
		Результати досліджень (Музика О.О., 2017)	Результати досліджень (Кокун О.М., 2007)
Висока	36-40 б.	4,25	10
Вища за середню	30-35 б.	66,0	47
Середня	25-29 б.	25,5	37
Нижча за середню	20-24 б.	4,25	5
Низька	19 б. і <	0	1
	М	30,8	30,2
	σ	4,9	4,1

За розподілом рівнів самоефективності результати виявилися досить близькими, тому в аналізі зосередимося на відмінностях. Високий рівень самоефективності показали всього 4,25 % наших досліджуваних у порівнянні з 10 % за даними О. М. Кокуна. Нагадуємо, що ми досліджували лише студентів-першокурсників на початку навчального року, а вибірка О. М. Кокуна була значно більшою і включала студентів усіх курсів кількох закладів вищої освіти. Оскільки у першокурсників ще немає безпосереднього досвіду діяльності у професійній сфері, то можна припустити, що у більшості з них несформована самооцінка професійних здібностей. Звідси й такий низький відсоток студентів із високим рівнем самоефективності.

У нашому дослідженні значно більше студентів мають вищий за середній рівень самоефективності (66 %). Певною мірою це може пояснюватися результатами адаптаційного тренінгу, який був спрямований на ознайомлення першокурсників зі структурою педагогічної діяльності, професійними компетенціями, що забезпечують її ефективність. У процесі тренінгу студенти відрефлексовували власні особистісні

властивості та вміння, які можна розглядати як передумови розвитку професійних здібностей. Однак, з огляду на те, що безпосереднього досвіду професійної діяльності переважна більшість студентів ще не має, вищі за середні показники самоефективності можна вважати проявом віри у власні сили, здатності контролювати нову ситуацію, що свідчить про готовність студентів до розвитку професійної самоефективності, з одного боку, і про ефективність адаптаційного тренінгу, – з іншого.

Варто зазначити, що у нашій вибірці менше студентів із середнім рівнем самоефективності (25,5 %). Ймовірно це відбулося за рахунок їх відтоку у групу з самоефективністю, вищою за середню. Кількість студентів із нижчою за середню самоефективністю в обох вибірках суттєво не відрізняється.

Суб'єктивна картина розвитку самоефективності в контексті професіоналізації. Переважна більшість висловлювань студентів про розвиток самоефективності стосується набуття безпосереднього досвіду навчально-професійної діяльності. У цьому розрізі можна виокремити певні типи висловлювань:

- про цілі і мотиви професійної діяльності – «став цілі і розставляй пріоритети», «проявляй ініціативу», «вчись мотивувати себе», «читай мотиваційні книги»;
- про здібності – «не бійся розкривати свої таланти», «розвивай свої лідерські якості», «спробуй себе у навчальній, науковій, творчій діяльності – вони можуть розкрити нас та навчити долати труднощі», «навчись планувати час», «займайся самоосвітою», «завжди покладайся на власні здібності»;
- про рефлексію – «постійно здійснюй самоаналіз, бо коли людина аналізує досвід, вона отримує додатковий досвід»;
- про стійкість до невдач – «не завжди тримати ситуацію під контролем і не покладатися на власні знання – це нормально, поки ми ще тільки починаємо вчитися і маємо за спиною лише шкільний досвід»;
- про розвиток здібностей і саморозвиток – «ніколи не стій на місці й постійно рухайся вперед», «розвивай себе та свої можливості», «приділяй

увагу саморозвитку», «пам'ятай, що чим більше проблем ми вирішуємо, тим упевненішими стаємо».

Непрямий досвід, пов'язаний зі спостереженнями за іншими людьми, теж відобразився у висловлюваннях студентів: «оточи себе успішними людьми», «дивись мотиваційні фільми», «розширюй коло знайомств із професіоналами і вчись у визнаних фахівців своєї справи», «спостерігай за людьми, які майстерно роблять свою справу». Зміст висловлювань поки що не пов'язаний із однокурсниками й однокурсниками, роль яких надважлива у плані розвитку самоефективності.

Висловлювань, пов'язаних із оцінкою оточення, виявилось небагато: «оточи себе позитивом: більше позитивних людей, книг, фільмів, музики», «забудь про «не» – намагайся якомога рідше вживати негативні висловлювання на свою адресу: «я не зможу», «я не справлюсь» тощо). Висловлювання свідчать про обережне ставлення студентів-першокурсників до оточення, передусім про намагання дистанціюватися від негативних оцінок, що можуть зашкодити самоповазі.

Висловлювання про фізичний стан у процесі дослідження не актуалізувалися, очевидно в зв'язку з тим, що воно проводилося на початку навчального року. А от висловлювання, пов'язані з емоційним станом, засвідчили певну тривожність у новій життєвій ситуації: «долай страх перед труднощами», «прагни бути в доброму, позитивному настрої».

Природно, що на початку навчання у першокурсників не виявилось висловлювань, які можна віднести до колективної ефективності. Думається, що створені Університетом Грінченка умови для залучення студентів до соціально значущих загальноуніверситетських ініціатив і проектів, таких як «Грінченківська весна», «З Києвом і для Києва», стануть основою для дальшого розвитку цього важливого показника самоефективності.

Зазначимо, що результати аналізу висловлювань студентів про розвиток самоефективності показали і деякі проблемні моменти, на яких варто зосередитися у подальшій роботі з професіоналізації. Висловлювання мають надто загальний характер і відносяться переважно до сфери особистісних властивостей. У них вкрай мало самооцінних конструктів, які можуть бути віднесені до складників

професійних здібностей (компетентностей). У контексті завдань професіоналізації такий стан ціннісної свідомості студентів, при їх загальній орієнтації на особистісний саморозвиток, значно зужує можливості професійного саморозвитку. У цьому зв'язку варто відмітити ефективність досвіду алгоритмізації виконання професійно орієнтованих завдань. Важливим етапом є самоаналіз і самооцінка всіх ланок роботи, а також розроблення програми саморозвитку із зазначенням конкретних завдань, ресурсів та термінів виконання (Професійно орієнтовані завдання з психології: навчальний посібник, 2010, с. 16-23). Сприяють професійному саморозвитку й такі форми і прийоми організації навчально-професійної діяльності як комунікативний тренінг, взаємне поцінування студентами навчальних досягнень одне одного на семінарських заняттях, що вибудовуються на засадах мікрогрупової інтеракції, організація роботи в діадах і тріадах на практичних і лабораторних заняттях тощо (Музика О. О., 2017, с. 166).

Висновки. Студенти-першокурсники в цілому мають достатній рівень самоефективності, що є свідченням психологічної готовності до оволодіння професією. Формуванню професійної самоефективності студентів можуть сприяти такі умови, за яких вони матимуть можливість набути ціннісного досвіду розвитку й оцінки професійних компетентностей у взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу. Важливою умовою успішної професіоналізації є включення компонентів самоефективності, зокрема професійних здібностей, у ціннісно-мотиваційні схеми професійного й особистісного саморозвитку студентів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні динаміки самоефективності студентів у навчально-професійній діяльності.

Література

- Галецька І. І. Самоефективність у структурі соціально-психологічної адаптації / Інна Галецька // Вісник Львівського університету. Сер. «Філософські науки». – 2003. – Вип. 5. – С. 433-442.
- Кокун О. М. Дослідження компонентів психофізіологічної готовності студентів до педагогічної діяльності / О. М. Кокун // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. – № 3(5). – 2007. – С. 268-279.

- Музика О. О. Ціннісно-мотиваційні аспекти педагогічної взаємодії викладача і студентів / Олена Музика // ISSN Online: 2312-5829. Освітологічний дискурс, 2017. – № 3-4 (18-19). – С. 163-172.
- Професійно орієнтовані завдання з психології: навчальний посібник / За ред. О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 566 с.
- Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості: монографія / За ред. О. М. Кокуна. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 297 с.
- Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі: методичний посібник / За ред. О. Л. Музики. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 146 с.
- Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / За ред. Л. З. Сердюк. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 197 с.
- Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія / За ред. О. Л. Музики. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. – 220 с.
- Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory / A. Bandura. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986. – 617 p.
- Schwarzer R. Generalized Self-Efficacy scale / R. Schwarzer, M. Jerusalem // Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs / J. Weinman, S. Wright, M. Johnston. – Windsor, UK: NFER-NELSON, 1995. – P. 35-37.

САМОЭФФЕКТИВНОСТЬ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ

Елена Музыка, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры педагогики и психологии, Киевский университет имени Бориса Гринченко,
ул. И. Шамо, 18/2, 02154 м. Киев, Украина,
o.muzyka@kubg.edu.ua

В статье исследуются особенности самоэффективности студентов-первокурсников. Анализируется структура и возможности развития отдельных компонентов самоэффективности в учебно-профессиональной деятельности. Описываются результаты эмпирического исследования и делаются предположения об интер- и интрасубъектных условиях для включения самоэффективности в ценностно-мотивационные регуляционные процессы, способствующие профессионализации студентов.

Ключевые слова: мотивация; профессионализация; самоэффективность; саморегуляция; студенческий возраст; учебно-профессиональная деятельность; ценности.

SELF-EFFICACY AS A FACTOR OF PROFESSIONALIZATION OF STUDENTS

Olena Muzyka, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Boris Grinchenko University of Kyiv

boulevard I. Shamo, 18/2, 02154 Kyiv, Ukraine,
o.muzyka@kubg.edu.ua

The article deals with the peculiarities of self-efficacy of freshmen students. The structure and possibilities of development of separate components of self-efficacy in educational-professional activity are analyzed. The results of empirical research are described and assumptions made about inter- and intra-subjective conditions for the inclusion of self-efficacy in value-motivational regulatory processes that promote the professionalization of students.

According to the results of the study, first-year students are generally determined by a rather high level of self-efficacy, which is an indicator of psychological readiness for profession. The formation of professional self-efficacy is largely influenced by the conditions of the social environment and educational and professional activities. Self-efficacy is based on value experience and internal standards of activity, defines the direction and motivation of a person. In this regard, self-efficacy is one of the most important factors for the successful professionalization of students.

Keywords: *motivation; educational-professional activity; professionalization; self-efficacy; self-regulation; student's age; values.*

References

- Haletska I. I. (2003) Samoefektyvnist u strukturi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [Self-efficacy in the structure of socio-psychological adaptation]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. «Filosofski nauky». Vyp. 5, 433-442 (ukr).
- Kokun O. M. (2007) Doslidzhennia komponentiv psykhoфизиологічної hotovnosti studentiv do pedahohichnoi diialnosti [Investigation of components of psychophysiological readiness of students to pedagogical activity]. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats. № 3(5), 268-279 (ukr).
- Muzyka O. O. (2017) Tsinnisno-motyvatsiini aspekty pedahohichnoi vzaiemodii vykladacha i studentiv [Value and motivational aspects of pedagogical interaction of teacher and students]. ISSN Online: 2312-5829. Osvitlohichnyi dyskurs, № 3-4 (18-19), 163-172 (ukr).
- Profesiino-orientovani zavdannia z psykholohii: navchalnyi posibnyk / Za red. O.L. Muzyky (2010) [Professionally-oriented problems in psychology: a manual / Ed. O.L. Muzyka]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 566 (ukr).
- Psykhofiziologichni zakonirnosti profesiinoho samozdiisnennia osobystosti: monohrafiia / Za red. O. M. Kokuna (2015) [Psychophysiological regularities of professional self-realization of personality: monograph / Ed. O. M. Kokun]. K.: Pedahohichna dumka, 297 (ukr).
- Psykhologichni zasady rozvytku obdarovanoi osobystosti v osvitnomu seredovyschi: metodychnyi posibnyk / Za red. O.L. Muzyky (2015) [Psychological principles of gifted personality development in educational environment: methodical manual / Ed. O.L. Muzyka]. Kyiv-Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 146 (ukr).
- Psykhologo-pedahohichni osnovy protsesu samotvorennia osobystosti: monohrafiia / Za red. L. Z. Serdiuk (2015) [Psychological and pedagogical bases of the process of

self-personification: monograph / Ed. L. Z. Serdyuk]. K.: Pedahohichna dumka, 197 (ukr).

Tsinnisna determinatsiia stanovlennia obdarovanoi osobystosti: monohrafiia / Za red. O. L. Muzyky (2017) [Value-Conscious Determination of a Gifted Personality Development: monograph / Ed. O.L. Muzyka]. K.: Vydavnychi Dim «Slovo», 220 (ukr).

Bandura A. (1986) Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 617 (eng).

Schwarzer R., Jerusalem M. (1995) Generalized Self-Efficacy scale. In. J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston, Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs, pp. 35-37 (eng).

Стаття надійшла до редакції 03.07.2018

Прийнято до друку 30.08.2018